

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΥΡΥΤΑΝΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ (11)

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α

Γ' ΕΥΡΥΤΑΝΙΚΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Καρπενήσι 17 - 19 Μαΐου 1996

ΜΝΗΜΕΙΑ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ
ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ

ΑΘΗΝΑ 2000



ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΩΝ. ΒΛΑΧΟΣ

Φιλολόγος – π. Γενικός Επιθεωρητής Μ.Ε.

Εγεννήθη εις το Στένωμα Ευρυτανίας. Τα εγκύκλια μαθήματα εδιδάχθη εις την γενέτειράν του και το Γυμνάσιον Καρπενησίου. Εφοίτησεν ακολούθως εις την Φιλοσοφικὴν Σχολὴν του Πανεπιστημίου Αθηνῶν διακρινόμενος διὰ την επιμέλειαν και φιλομάθειάν του. Με την λήψιν του πτυχίου του ειργάσθη επ' ὀλίγον εις την Ιδιωτικὴν Εκπαίδευσιν, το 1953 δε διωρίσθη εις το Γυμνάσιον Καρπενησίου, εις το οποίον υπηρέτησεν ευδοκίμως ως καθηγητὴς και Διευθυντὴς ἐπὶ συναπτήν 18ετίαν. Προαχθεὶς εις Επιθεωρητὴν Ειδικοῦ Φιλολόγων υπηρέτησεν ἐπὶ πέντε ἔτη εις την Η' Περιφέρειαν Ἡπείρου και εν συνεχείᾳ ως Γενικός Επιθεωρητὴς Μέσης Εκπαιδεύσεως εις την Α' Περιφέρειαν Αθηνῶν και εις την Βοιωτίαν.

Ὡς καθηγητὴς διεκρίνετο διὰ την επαγωγὴν και εποικοδομητικὴν διδασκαλίαν του, αποσκοπούσαν εις την πνευματικὴν κατάρτισιν και ηθικὴν συγκρότησιν των μαθητῶν του, και την προς αὐτοὺς στοργήν, οι οποίοι διατηροῦν ενεργὸν την ἀνάμνησίν του και ἐκδηλώνουν την ευγνωμοσύνην των. Ὡς εποπτικὸν ὄργανον ἐπέδειξεν ἑκτακτον δραστηριότητα διὰ την παιδαγωγικὴν καθοδήγησιν των καθηγητῶν των Περιφερειῶν του, την ἐμπνευσιν ενθουσιασμοῦ και την καλλιέργειαν ιεραποστολικοῦ ζήλου διὰ την αποδοτικὴν ἐπιτέλεσιν του παιδευτικοῦ των ἔργου.

Παραλλήλως ἀνέπτυξεν ἀξιόλογον πνευματικὴν και κοινωνικὴν δραστηριότητα. Ἐπὶ τριακονταετίαν διατελεῖ πρόεδρος του ενεργητικῶς δρῶντος εις το Καρπενήσι Συνδέσμου «Ευγένιος ο Αιτωλός», εις το ενεργητικόν του οποίου ἀνήκει η ἀνέγερσις Πνευματικοῦ Κέντρου με Αἶθουσαν Διαλέξεων και Βιβλιοθήκην, η διοργάνωσις ποικίλων ἐκδηλώσεων και Επιστημονικῶν Συνεδρίων και η ἐκδόσις σημαντικῶν βιβλίων. Εἰς τὰς Αθήνας μετέχει των Διοικητικῶν Συμβουλίων της Εταιρείας Ἑλλήνων Φιλολόγων (Α' Ἀντιπρόεδρος), της Εταιρείας Φίλων του Λαοῦ (Γραμματεὺς), της Φιλεκπαιδευτικῆς Εταιρείας, του Πνευματικοῦ Κέντρου Ρουμελιωτῶν, της Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Εκπαιδευτικῶν, του Συλλόγου «Οι Τρεῖς Ἱεράρχαι» και εἶναι μέλος και ἄλλων πνευματικῶν και φιланθρωπικῶν Ἰδρυμάτων.

Εἰς τὰ Γράμματα παρουσιάσθη το 1957 με την μελέτην του «Ὁ Μάρκος Μπότσαρης εις την ποίησιν του Σολωμοῦ και του Κάλβου», που ἐδημοσιεύθη εις το «Ρουμελιώτικο Ἡμερολόγιον». Ἐπηρεολούθησε σειρὰ μελετημάτων, ἐπιφυλλίδων και ἀρθρων εις διάφορα περιοδικὰ και ἐφημερίδας και η κυκλοφορία βιβλίων αὐτοτελῶς, ὅπως «Ὁ Στέφανος Γρανίτσας και η λαογραφία της Ευρυτανίας» (1961), «Ευγένιος ο Αιτωλός και το φερώνυμον Ἑλληνομουσείον» (1976), «Ευγένιος ο Αιτωλός, ο ευκλεὴς του Γένους Διδάσκαλος» (1976), «Σύγχρονος ἑλληνικὴ ἀγωγή και διαχρονικὴ δεοντολογία» (1977), «Παράδοσις και πρόδος εις την Παιδείαν» (1979), «Ὅσιος Ευγένιος ο Αιτωλός» (1983), «Ὁ Στέφανος Γρανίτσας ἐθελοντὴς εις τους ἀπελευθερωτικούς ἀγῶνας του 1912-13» (1983), «Σύναξις Ευγένιος ο Αιτωλός και η εποχὴ του» (Πρακτικὰ Επιστημονικοῦ Συνεδρίου, Ἐπιμέλεια, 1986), «Ἡ διδασκαλία των Αρχαίων Ἑλληνικῶν αἶθημα ἐθνικόν» (1988), «Προσκύνημα εις την Θεσσαλονίκην» (ἐπιμέλεια, 1996). Τα δημοσιεύματά του διακρίνει ἐπισταμένη ἔρευνα και τεκμηρίωσις, σοβαρὸς στοχασμός, ἐνάργεια ἐκφράσεως και καλλιπετὴς διατύπωσις.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΩΝ. ΒΛΑΧΟΣ

Φιλόλογος – π. Γενικός Επιθεωρητής Μ.Ε.

ΤΑ ΧΑΝΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ

Αι μεγάλοι αποστάσεις, που ήσαν υποχρεωμένοι οι άνθρωποι να διανύουν, με την ανεπάρκειαν των συγκοινωνιακών μέσων επέβαλλον την ίδρυσιν ενδιαμέσων σταθμών δι' ανάπαυσιν, διανυκτέρευσιν και ανεφοδιασμόν. Η ύπαρξις των σταθμών αυτών τεκμηριώνεται ήδη από την απωτάτην αρχαιότητα, γενικεύεται δε κατά το Βυζάντιον και την περίοδον της Τουρκοκρατίας. Πρόκειται δια τα Πανδοχεία, τα Καραβανσεράγια ή τα Χάνια¹.

Τα πρώτα ήσαν συνήθως οικοδομήματα επιβλητικά με τετραγώνους ευρυχώρους αυλάς και βρύσεις εις το κέντρον διά την ύδρευσιν και το πότισμα των ζώων. Τα χάνια ήσαν απλά μάλλον οικήματα, τα οποία εκτίζοντο εις επίκαιρα και γραφικά σημεία της υπαίθρου κατά μήκος οδικών αρτηριών με δροσεράν πηγήν ή με τρεχούμενον πλησίον κρύο νερό². Χάνια, με μεγαλύτερα οικοδομικά συγκροτήματα, υπήρχον και εντός πόλεων και εχρησίμευον δι' ολιγόημερον πρόχειρον διαμονήν ή πολυήμερον στέγασιν ατόμων και ομάδων (ήσαν δηλ. ξενοδοχεία ή πανδοχεία, ξενώνες του παλαιού τύπου)³.

Η Ευρυτανία, περιοχή απομεμονωμένη εις το παρελθόν και δύσβατος, είχεν ανάγκην τοιούτων σταθμών δια την διευκόλυνσιν των διακινουμένων κατοίκων της είτε εντός της περιοχής, είτε εκτός αυτής. Είναι γνωστόν, άλλωστε, ότι η Ευρυτανία με το πενιχρόν εισόδημα των κατοίκων της ήτο σημαντική αφετηρία αποδημιών, αι οποίαι συνεχίσθησαν μέχρι των ημερών μας.

Τα χάνια της Ευρυτανίας ήσαν κτίσματα κοινόχρηστα, απαραίτητα δια ταξιδιώτες, οδοιπόρους, ξένους, εις ωρισμένας δε περιπτώσεις κατάλληλα

και χρήσιμα και διά κρατικές ή στρατιωτικές ανάγκας. Εις το κτίσιμόν των παρουσιάζουν διάφορους τύπους και ποικιλίας παραλλαγών εις την διαρρυθμισμόν των χώρων και το μέγεθος.

Συνήθως ήσαν λιθόκτιστα μονώροφα, σπανιότερον διώροφα, κτίσματα, με απλήν αρχιτεκτονικήν, τετράγωνα ή επιμήκη δια την δημιουργίαν επαρκούς χώρου φιλοξενίας, εστεγασμένα με σχιστολίθους («πλάκες»). Κατά κανόνα απετελούντο από ενιαίον χώρον με διαμορφωμένην εις μίαν γωνίαν, συνήθως πλησίον της εισόδου, της υποτυπώδους κουζίνας, του πάγκου δια την συναλλαγήν και των προθηκών-ραφιών δια την τοποθέτησιν των προς πώλησιν ειδών.

Εις μίαν των πλευρών ευρίσκετο η εστία, το τζάκι, όπου κατά τας μακράς νύκτας του χειμῶνος εκαίετο πυρά, τροφοδοτούμενη αφειδώς διά την θέρμανσιν του χώρου και την διάχυσιν θαλπωρής διά τους με ελάχιστα κλινოსκεπάσματα και υποτυπώδη στρωμένην διανυκτερεύοντας ή το στέγνωμά των, όταν τα ενδύματά των εγίνοντο διάβροχα. Συνήθως υπήρχε και δεύτερον παρακείμενον μικρόν δωμάτιον, με τζάκι και αυτό, όπου διενυκτέρευεν ο ιδιοκτήτης του χανιού.

Πλησίον του κυρίως οικήματος υπήρχε διώροφον κτίσμα ευτελεστέρας κατασκευής, εστεγασμένον συνήθως δια πλακών ψευδαργύρου (τσιγκου). Το ισόγειόν του εχρησίμευε δια τον σταβλισμόν των ζώων, με τα οποία εκινούντο οι ταξιδιώται. Εις το ανώγειον («κεράνη») εγίνετο από της ανοίξεως μέχρι του φθινοπώρου η αποθήκευσις χόρτου και άλλων ζωοτροφών, αι οποίαι διετίθεντο επί πληρωμή. Μεταξύ των δύο κτισμάτων παρενεβάλλετο ευρύχωρος, κατά κανόνα, αυλή δια την διακίνησιν ανθρώπων και ζώων, τας φορτοεκφορτώσεις ή την πρόσδεσιν των υποζυγίων δι' ανάπαυσιν ή πρόχειρον γεύμα των ιδιοκτητών των.

Με την έναρξιν του θέρους εις μίαν πλευράν της αυλής διεμορφώοντο ειδικός χώρος, στρωμένος με κλάδους ελάτης ή φύλλα φτέρης, ανανεούμενα κατά περιόδους, με ανάλογον στέγαστρον, αποκαλούμενος «κρεββάτι» ή «τσαρδάκι». Εκεί εύρισκον αναψυχήν οι πεζοπόροι διαβάται, καθήμενοι υπό σκιάν δι' ανάγκησιν δυνάμεων προς συνέχισιν της κοπιώδους πορείας των.

Όχι σπανίως κοντά εις τα χάνια και εις την παρυφήν των δρόμων υπήρχε προσκυνητάρι («εικόνισμα»), δείγμα της θρησκευτικότητος των κατοίκων. Οι διαβάται, «κεκοπιακότες» από την επίμονον πολύωρον οδοιπορίαν ησθάνοντο την ανάγκην ν' απευθύνουν ενδόμυχον προσευχήν δια την ψυχικήν των τόνωσιν και να επικαλεσθούν την θείαν αντίληψιν δια την ευόδωσιν των επιχειρημάτων των.

Κατά καιρούς, ιδιαιτέρως εις χάνια πλησίον του Καρπενησίου, κοντά εις το χάνι και εις προχειρότερον κτίσμα υπήρχε σιδηρουργείον («γύφτικο»). Εκεί οι κατευθυνόμενοι προς το κέντρον δια προμηθείας, δικαστικάς υποθέσεις ή άλλας συναλλαγάς άφηναν τα γεωργικά και κοπτικά εργαλεία των (τσαπιά, υνιά, τσεκούρια κ.λπ.) δι' επισκευήν («χάρκεμα»), επιστρέφοντες δε τα παρελάμβανον έτοιμα δια την συνέχισιν του «αγώνος επιβιώσεως».

Τα Ευρυτανικά Χάνια ευρίσκοντο κυρίως παρά την οδόν από Αγράφων μέχρι Καρπενησίου, κεντρικήν ημιονικήν αρτηρίαν, η οποία έτεμνε τον σημερινόν Νομόν Ευρυτανίας και συνέδεε τα πλείστα των χωρίων της με το διοικητικόν και εμπορικόν κέντρον της περιοχής, το Καρπενήσιον. Η κεντρική αυτή αρτηρία, με εγκαρσίας παρόδους, εξυπηρετεί τους τέως Δήμους Αγράφων, Αγραιών και Απεραντίων, οι οποίοι εξακολουθούν να είναι οι πολυανθρωπότεροι της περιοχής.

Ολιγώτερα χάνια υπήρχον και εις άλλας οδούς, ημιονικάς και αυτές, λαμβανομένου υπ' όψιν ότι προ του 1940 μόνη αμαξιτή οδός ήτο η συνδέουσα το Καρπενήσι με τον Γαύρον, πλησίον του Μεγάλου Χωρίου, οπόθεν ανεφοδιάζετο ο τέως Δήμος Αρακυνθίων. Η περιφέρεια του τέως Δήμου Δολόπων ευρίσκετο εις περισσοτέραν, εμπορικήν κυρίως, επικοινωνίαν με την Θεσσαλίαν (Καρδίτσαν)⁴.

Χάνια, ως μεγαλύτερον συγκρότημα κτισμάτων, υπήρχαν και εις την πόλιν του Καρπενησίου. Διέθεταν στάβλον δια τα ζώα και εργαστήρια δια την εξυπηρέτησιν των διακινουμένων, όπως σαγματοποιεία («σαμαράδικα»), πεταλωτήρια, σιδηρουργεία. Συνήθως ο σιδηρουργός - πεταλωτής ήτο και εμπειρικός κτηνίατρος, «εξειδικευμένος» ιδιαιτέρως εις την αντιμετώπισιν ασθενειών των ιπποειδών (αλόγων, μουλαριών)⁵.

Η οργάνωσις των χανιών της Ευρυτανίας ήτο σχεδόν πανομοιότυπος. Ήσαν ιδιωτικά «επιχειρήσεις» χαμηλής αποδόσεως. Παρά ταύτα διετήρουν μέρος του «φιλανθρωπικού» χαρακτήρος, που είχαν κατά το παρελθόν. Το χάνι διηύθυνεν ο ιδιοκτήτης του, άνδρας ή γυναίκα. Πρόσχαρος πάντοτε και ενήμερος, διότι τα χάνια ήσαν και κέντρα διακινήσεως πληροφοριών, υπεδέχετο τους ξένους. Δια την εξυπηρέτησιν των εφρόντιζεν ο ίδιος, βοηθούμενος και από τους οικείους του εις περιόδους «αιχμής».

Προσέφερεν, αντί χαμηλής συχνά τιμής, τα διατιθέμενα είδη (ποτά, λουκούμι, φαγητά). Συνήθως οι πελάται των χανιών έφερον μαζί των πρόχειρα φαγητά, «έτρωγαν από τον τροβά τους», όπως ελέγετο. Επίσης διευθετούσε τον χώρον δια την διανυκτέρευσιν των, με την λάμπαν δε ή το φανάρι θυέλλης (δια να προστατεύεται το αμυδρόν φως του από το φύση-

μα του ανέμου κατά την χειμερινήν περίοδον) ωδηγούσε την νύκτα τους κατόχους των ζώων εις τον στάβλον, πωλών εις αυτούς την χορτονομήν, την οποίαν εξύγιζε με το «καντάρι» ή την «παλάντζα».

Σύνθηθες ήτο το φαινόμενον να συρρέουν πολλοί ταξιδιώται, οπότε παρατηρείτο συμφόρησις και εις το χάνι και εις τον στάβλον. Και τότε οι ταξιδιώται κυριολεκτικώς εστιβάζοντο και επάνω εις τους σάκκους των μεταφερομένων εμπορευμάτων των ή διενυκτέρευον εξηπλωμένοι περί την πυράν «κλέπτοντες ολίγον ύπνον» ανάμεσα εις ατέρμονας συζητήσεις και ...ανεκδοτολογία. Το πρόβλημα απέβαινε τότε δυσχερέστερον δια τα ζώα των, όταν δεν επαρκούσε ο στάβλος, αι δε καιρικά συνθήκαι δεν επέτρεπον την παραμονήν των εις το ύπαιθρον. Οι χαντζήδες, πρόσωπα έμπιστα και εχέμυθα, διηκόλυναν τους διακινουμένους και εις την διάθεσιν των προϊόντων και εμπορευμάτων των, τα οποία τους ενεπιστεύοντο προς πώλησιν, λαμβάνοντες το αντίτιμον κατά την νέαν των επικοινωνίαν.

Τακτικοί πελάται των χανιών ήσαν οι αγωγιάτες, επάγγελμα απαντώμενον προπολεμικώς εις τα χωριά της Ευρυτανίας και κυρίως εις το Καρπενήσι, οι «πρόδρομοι» των αυτοκινητιστών. Επραγματοποιούσαν επί πληρωμή ιδιωτικές μεταφοράς εμπορευμάτων, κρασιών (σε ασκιά), διεκίνουν ιδιώτας, ιατρούς δι' επίσκεψιν ασθενών, κρατικούς λειτουργούς δι' εκτέλεσιν υπηρεσίας, κυρίως δε μετέφερον δημητριακά (σιτάρι, καλαμπόκι) της Αγροτικής Τραπέζης από το Καρπενήσι εις τα πρατήρια των απομακρυσμένων χωριών δια τον ανεφοδιασμόν των κατοίκων.

Τα χάνια ήσαν ακόμη προσφιλή καταφύγια δια διανυκτέρευσιν ή μικράν ανάπαυσιν των μαθητών, οι οποίοι, διανύοντες πολλάκις πολύωρον πορείαν, μετέβαινον από τα χωριά των εις το Καρπενήσι, όπου ελειτούργει το μοναδικόν τότε πλήρες Γυμνάσιον του Νομού Ευρυτανίας. Αι ομάδες των, μικρά «καραβάνια» πεζοπόρων υπό βροχήν, με χιόνι ή καύσωνα, με το σακκούλι εις τον ώμον με τα ολίγα τρόφιμα, ιδιαιτέρως κατά την κατοχικήν περίοδον, έδιδον τόνον χαράς εις τους κουρασμένους διαβάτες με τα τραγούδια και τας ζωηράς των συζητήσεις.

Κατά την θερινήν περίοδον η ζωή εις τα χάνια εγίνετο περισσότερον ζωηρά και πολύμορφος. Εκτός των διαβατών εκινούντο και συνηλλάσσοντο με αυτά καλλιεργηταί των πέριξ αγρών, αγροφύλακες, υδρονομείς («νεροφόροι»), αλωνισταί, οι οποίοι και τα εχρησιμοποιούν ως ορμητήρια δια να κατανέμουν τα άλογα («τις θηλειές») και το ανάλογον προσωπικόν και να καλύπτουν τας ανάγκας εις τα διάφορα αλώνια των χωριών δια το αλώνισμα των σιτηρών.

Η κίνησις εγίνετο εν κυριολεξία έντονος και συνεχής καθ' όλον το ει-

κοσιτετράωρον τας ημέρας λειτουργίας εις το Καρπενήσι ή άλλα κέντρα του Νομού (Φραγκίσταν, Τατάρναν κ.λπ.) των εμποροπανηγύρεων («παζαριών»). Εμπορευόμενοι μετέφερον «τιςπραμάτειες» των, Αγραφιώτες κτηνοτρόφοι, «τσελιγκάδες» εκμεταλλευόμενοι την δροσιάν της νύκτας «κουβαλούσαν» με τα αλογομούλαρα τα εκλεκτά τυροκομικά των προϊόντα, χωρικοί ωδηγούσαν προς πώλησιν τα αργοκίνητα βόδια των, Σαρακατσαναίοι ζωέμποροι έφερον από την «ιππόβοτον» Θεσσαλίαν προς πώλησιν τα νεαρά μουλάρια των, «τις λακνιές», που ακολουθούσαν συνήθως την γέρικην φοράδα - οδηγόν των. Εύθυμον τόνον προσέδιδον εις την κίνησιν τας ημέρας των παζαριών και οι διακινούμενοι τσιγγάνοι με τα «εμπόριά» των και ιδιαίτερος τα «γαϊδουρομούλαρα», γέρικά ως επί το πλείστον και ελαττωματικά, τα οποία επώλουν ή αντήλλασσον δίδοντες ή, συνήθως, λαμβάνοντες επί πλέον χρήματα⁶.

Διάφορος ήτο ο κόσμος των διακινουμένων κατά τας ημέρας των θρησκευτικών πανηγύρεων, ιδιαίτερος των περιτύστων προσκυνημάτων της Ευρυτανίας, των Ιερών Μονών Προυσού και Τατάρνης. Όμιλοι προσκυνητών με σεβασμόν και ιερόν δέος, με τα αφιερώματά των ώδευον πεζή, ωρισμένοι και «ξυπόλυτοι» δια την εκπλήρωσιν «τάματος», προς το Μοναστήρι. Τα χάνια ήσαν οι ενδιάμεσοι σταθμοί δι' ανάπαυσιν και μικράν αναψυχήν⁷.

Η αναφορά εις τα Ευρυτανικά χάνια οφείλει να επισημείωση και μίαν ακόμη προσφοράν των εις μίαν τραγικήν δια το Έθνος περίοδον. Πρόκειται δια την στοιχειώδη έστω εξυπηρέτησιν και μικράν ανακούφισιν χιλιάδων αξιωματικών και στρατιωτών μας, οι οποίοι την πικράν άνοιξιν του 1941, οπότε διεπράχθη το ιστορικόν έγκλημα να παραδοθούν οι νικηταί της Πίνδου εις τους ηττημένους, πεζοπορούντες και κακουχούμενοι διέσχισαν την Ευρυτανίαν, κατερχόμενοι από την Ήπειρον προς την Κεντρικήν Ελλάδα.

Η γνωστή Ευρυτανική φιλοξενία, την οποίαν ατυχώς αργότερον η «τουριστική ανάπτυξις» αισθητώς εμείωσε, κατέστη τότε παροιμιώδης. Οι χαντζήδες διέθεσαν και τα ελάχιστα κατάλοιπα των αποθεμάτων των εις τρόφιμα και ζωοτροφάς, πέρα της εγκαρδιότητός των, ως ελάχιστον δείγμα αντιπροσφοράς προς τους γενναίους μαχητάς, οι οποίοι κατά τον βαρύν χειμώνα του 1940 - 41 εχάρισαν δια των αγώνων και των θυσιών των εις τα Βορειοηπειρωτικά βουνά άφθιτον δόξαν εις την Πατρίδα, εις δε την κατεπτομένην από την προέλασιν του Άξονος ανθρωπότητα το πρώτον θείον της Νίκης μείδιμα.

Τα χάνια ήσαν επί μακράν σειράν ετών ο μοναδικός σταθμός και το κα-

τάλυμα όλων των κοινωνικών τάξεων. Ευπορούντες και πτωχοί, έμποροι, εμπορευόμενοι και «πραματευτάδες» - «γυρολόγοι», περιηγηταί, διαβάτες και μεταφορείς, ταχυδρόμοι και προσκυνηταί, μαθηταί και «συμπεθερικά», που εκινούντο από ένα χωριό εις άλλο, εις αυτά εστάθμευαν. Εκεί κατέλυνον ακόμη και ομάδες εργατών και μαστόρων (κτιστών, χαλκουργών - «καλαντζήδων», κασσιτερωτών - «ντενεκεντζήδων» κ.λπ.), διακινουμένων από χωρίου εις χωρίον δι' ανεύρεσιν εργασίας.

Αυτή υπήρξεν η παρουσία και η προσφορά των χανιών μέχρι και του Βου Παγκοσμίου Πολέμου. Η Κατοχή που επηκολούθησε και αι μεταγενέστεραι περιπέτειαι της περιοχής συνήργησαν εις την παρακμήν και τον αφανισμόν των. Ωρισμένα εξ αυτών επυρπολήθησαν, άλλα εγκατελείφθησαν, διότι η διάνοξις αμαξιτών οδών και η σταδιακή επέκτασις του οδικού δικτύου εις την περιοχήν με επακόλουθον την αχρήστευσιν των ημιονικών δρόμων κατέστησαν περιττήν την ύπαρξίν των. Τα εναπομείναντα είναι ελάχιστα και η κίνησις των περιορισμένη.

Οι πλαιότεροι προσατενίζοντες τα ερείπια των ή και μόνους τους χώρους, όπου ευρίσκοντο τα χάνια, μελαγχολούν, αναλογιζόμενοι τας εποχάς, κατά τας οποίας τα χωριά της Ευρυτανίας έσφυζαν από ζωήν, οι κάτοικοί των διεξήγον σκληρόν αγώνα ζωής, τα δε χάνια παρουσίαζαν πυκνήν κίνησιν και έντονον δραστηριότητα. Δια την ιστορίαν του τόπου μνημονεύονται τα σημαντικώτερα.

Η αδρά νοερά περιήγησις εις τα χάνια της Ευρυτανίας προκαλεί εκ πρώτης όψεως εντύπωσιν. Ο αριθμός των είναι δυσανάλογα μέγας εν σχέσει με την έκτασιν της περιοχής. Εις τούτο, εκτός της υπάρξεως ευρώστων, με ενεργόν διακινούμενον πληθυσμόν οικισμών, συνετέλεσε προφανώς και η γεωγραφική της θέσις. Η Ευρυτανία, κατέχουσα το κέντρον της Στερεάς, συνδέει την Ανατολικήν με την Δυτικήν Ελλάδα και την Θεσσαλίαν με την Αιτωλοακαρνανίαν με συνέπειαν την διακίνησιν μεγάλου αριθμού ξένων οδοιπόρων. Άλλωστε η δυσχέρεια κινήσεως λόγω του ορεινού εδάφους της και αι δυσμενείς συνθήκαι κατά την μακράν χειμερινήν περίοδον επέβαλλον την ύπαρξιν εις σχετικώς πυκνά διαστήματα σταθμών δια διανυκτέρευσιν, ανεφοδιασμόν και αναψυχήν.

1. Χάνι Μαγούλας, παρά την πηγήν του Αχελώου «Μαρδάχα», πλησίον της παλαιάς γεφύρας Τατάρνης. Τούτο κατά την εποχήν της ακμής του απετελείτο από ολόκληρον κτηριακόν συγκρότημα, συγκείμενον από τρία κυρίως κτήρια. Το πρώτον ήτο διώροφον, το ανώγειον του οποίου είχε κατάλληλον διαρρύθμισιν εις αίθουσαν εστιατορίου - καφεενείου και μαγειρείου και δύο υπνοδωματίων, το δε κατώγειον εχρησιμοποιείτο δια την

αποθήκευσιν τροφίμων και ζωοτροφών. Το δεύτερον, όπισθεν του πρώτου, ισόγειον εχρησίμευε δια τον σταβλισμόν των ζώων και το τρίτον, προς την δυτικήν πλευράν, εστέγαζε το σιδηρουργείον και το πεταλωτήριον.

Όλα τα κτήρια επί οικοπέδου 400 περίπου Μ2, ανήκον κατά κυριότητα εις την Ιεράν Μονήν Τατάρνης («βακούφι»), η οποία, κατόπιν πλειοδοτικής δημοπρασίας, τα εμίσθωνεν εις διαφόρους κατά καιρούς εκμισθωτάς («χαντζήδες»). Εκ των τελευταίων «χαντζήδων» μνημονεύονται ο κατά το πρώτον τέταρτον του λήγοντος αιώνος Κωνσταντίνος Κόπανος, πατήρ του δικηγόρου Διονυσίου Κ. Κοπάνου, και ο επίσης Ταταρνωτής Χαρίδημος Νάκκας, πρακτικός «οδοντίατρος», εκ των τύπων εκείνων, οι οποίοι εις τα χωριά μας, χωρίς νάρκωσιν ή άλλην προφύλαξιν, προέβαινον εις την εξαγωγήν οδόντων, προσφέροντες εις τους ασθενείς, μετά την άκρως επώδυνον επέμβασιν, αλατόνερον ή τσίπουρο δι' απολύμανσιν. Την σειράν κατακλείει ο εκ Παλαιοκατούνας καταγόμενος χαντζής Ευάγγελος Γαλάνης. Το χάνι κατεκλύσθη από τα νερά της τεχνητής λίμνης Κρεμαστών.

2. Χάνι Μανώλη, πλησίον της παλαιάς ομωνύμου γεφύρας επί του Αγραφιώτου ποταμού. Αποτελείτο από μικρόν κτήριον εστιατορίου - καφενείου και παραπλεύρως, εις απόστασιν 30 μέτρων, υπήρχεν υδρόμυλος και σπιτοκαλύβη δια την διαμονήν του ιδιοκτήτου Εμμανουήλ Μυζάλη και των διερχομένων. Ανήκεν εις την διοικητικήν περιφέρειαν Κερασσοχωρίου. Κατεκλύσθη από τα νερά της λίμνης Κρεμαστών.

3. Χάνι Γούλα, νεώτερον, εις απόστασιν ενός χιλιομέτρου νοτιότερον εκείνου του Μανώλη, παρά τον ποταμόν Αγραφιώτην, εις την περιοχήν Δυτικής Φραγκίστης. Διέθετε δύο κτίσματα, εστιατόριον - καφενεϊόν και ενδιαίτημα δια τους διερχομένους. Μετά την κάλυψίν του από την λίμνην των Κρεμαστών ο ιδιοκτήτης του Δημήτριος Αθ. Γούλας μετέφερε την επιχείρησίν του εις την θέσιν «Φτερόλακκα», όπου διετήρησε καφενεϊόν μέχρι του θανάτου του (1967). Το εκεί κτήριον σώζεται.

4. Χάνια Βαρβαριάδος. Εις απόστασιν 10-12 χιλιομέτρων βορείως από το Χάνι Μανώλη επί της ανατολικής όχθης του Αγραφιώτου ποταμού με κατεύθυνσιν προς τας πηγάς του και επί της οδού προς τα Άγραφα υπήρχον τρία κατά σειράν χάνια εις ιδιωτικές οικοπεδικάς εκτάσεις, ήτοι α) το **Χάνι Κοντογούνη**, β) το **Χάνι Χόντου** και γ) το **Χάνι Τσιγαρίδα**.

5. Χάνι της Κωνσταντίνας. Υπήρχεν εις την απέναντι όχθην του Αγραφιώτου ποταμού και εις απόστασιν 3-4 χιλιομέτρων βορείως των προηγούμενων, εις περιφέρειαν ανήκουσαν εις την Κοινότητα Μοναστηρακίου.

6. Χάνι της Κωτσιίστας ή Κοτσιίστας. Ευρίσκετο βορειότερον του προηγούμενου και εις απόστασιν 3 χιλιομέτρων επί της ίδιας όχθης του ποταμού εις την περιφέρειαν Μοναστηρακίου⁸.

7. Χάνι του Ντάλλα εις την Κρέντην, του «Πλιού», όπως επωνομάζετο το χωριό, με την γνωστήν πλησίον του ιστορικήν τοποθεσίαν «Του Πουλίου η βρύση».

8. Χάνι Καροπλεσίτη εις την θέσιν «Λειβάδια» της Βίνιανης, όπου μεταπολεμικώς εκτίσθη το νέον χωριό. Επρόκειτο δι' αξιόλογον κτίσμα με ιδιαίτερα δωμάτια και δυνατότητας ανέσεων, τας οποίας δεν διέθετον άλλα χάνια. Ο ιδιοκτήτης του Γεώργιος Καροπλεσίτης, ο πρόσχαρος «μπάρμπα - Γιώργος», διαθέσας τας οικονομίας του από την εργασίαν του εις την Αμερικνήν, το έκτισε με «τουριστικάς», θα έλεγε κανείς, δια την εποχήν του «προδιαγραφάς», αναμένων, όπως επανελάμβανε συχνά, «την ρόδα». Και «η ρόδα» ήλθε, ο αμαξιτός δρόμος έγινε, τα αυτοκίνητα περνούν, αλλ' ο προοδευτικός και οραματιστής εκείνος χαντζής δεν επρόλαβε να ιδη πραγματοποιούμενον το όνειρόν του,

9. Χάνι Θεοχάρη. Ευρίσκετο εις την θέσιν «Λιβανή» της περιφερείας Βίνιανης.

10. Χάνι Καραγκούνη εις την περιφέρειαν του χωρίου Καλεσμένον, παρά την γέφυραν της Μέγδοβας. Εξακολουθεί να λειτουργή, σταματούν δε εκεί αυτοκίνητα, διότι το τοπίον του ποταμού είναι ειδυλλιακόν και προσφέρεται δια σύντομον αναψυχήν.

11. Χάνι Κωνσταντίνου Βλάχου εις θέσιν «Ζουλούμη» της περιφερείας Στενώματος. Εγκατελείφθη ενωρίς, διότι ο δρόμος προς το Καρπενήσι άλλαξε χάραξιν.

12. Χάνι Κοσκινά εις την θέσιν «Εικόνισμα» της περιφερείας Στενώματος. Η λειτουργία του διεκόπη ενωρίς.

13. Χάνι Κωτσοκάλη, εις την ιδίαν τοποθεσίαν, διάδοχον του προηγούμενου. Απετέλεσε σημαντικόν σταθμόν των διακινουμένων προς Καρπενήσιον Αγραφιωτών, Απεραντίων και Αγραίων. Την διεύθυνσίν του, αναπληρούσα τους και με αγροτικές εργασίας και αγώγια ασχολούμενους υιούς της Κωνσταντίνου και Σεραφείμ, είχε η μητέρα των, η δυναμική Κωτσικαλομήτραινα.

14. Χάνι Σεργάνου. Ευρίσκετο πλησίον του προηγούμενου με ανάλογον δραστηριότητα. Ήτο περισσότερον γνωστόν ως Χάνι της Ρήνως, διότι ο ιδιοκτήτης του Βασίλειος Σεργάνος, ασχολούμενος και με άλλας εργασίας, ανεπληρούτο από την δραστηρίαν μητέρα του.

15. Βλαχαίκο Χάνι, εις την θέσιν «Καρανάση» της περιφερείας Στε-

νώματος, εις ελατόφυτον περιοχὴν με ωραίαν θέαν, ευρύν ορίζοντα και δροσεράν πηγὴν. Ἀρχισε την λειτουργίαν του εις παράπηγμα το 1906, λιθόκτιστον οικοδόμημα με σταβλαχυρώνα και άλλα υποστατικά ἐγένε το 1912. Οι ιδιοκτῆται του ἀδελφοὶ Χαράλαμπος και Δημήτριος Βλάχος και ο υἱός του δευτέρου Γεώργιος, διεκρίθησαν ως συστηματικοὶ «χαντζήδες», ευγενεῖς, περιποιητικοί, ἀφιλοχρήματοι. Διέθεταν φίλους εις ὅλα τα «πέτρα χωριά», οι οποίοι εις τας μετακινήσεις των προς το Καρπενήσι συνεδύαζαν να καταλύουν εις το χάνι των.

16. Μπαλταῖκα Χάνια, εις τον δρόμον Καρπενησίου - Προυσού και εις μικράν το ένα ἀπὸ το ἄλλο ἀπόστασιν. Προσέφερον σημαντικὰς υπηρεσίας εις τους διακινουμένους ἀπὸ και προς τα χωριά του τέως Δήμου Αρακυνθίων και νοτιώτερον, ἰδιαίτερος δε προς τους πολυαριθμούς προσκυνητὰς ἐξ ὅλης της Ευρυτανίας, της Στερεάς και ἄλλων της Ελλάδος μερῶν, οι οποίοι, κατὰ τους θερινούς ἰδίᾳ μήνας, ἀθρόοι μετέβαινον εις την πανίερον Ἱερὰν Μονὴν Παναγίας Προυσιωτίσσης. Ἀργότερα το «κάτω χάνι» ἐπαυσε να λειτουργή, η ὅλη δε δραστηριότης περὶωρίσθη εις το «επάνω», ὅπου ο γνωστός «μπάρμπα - Θανάσης» Μπαλτάς, χαρίεις και ἀνεκδοτολόγος, και ο συμπαθὴς και πρόθυμος υἱός του Ἰωάννης, ο οποίος και σήμερα το διατηρεῖ, προσέφερον εις τους διαβάτας και προσκυνητὰς τας υπηρεσίας των.

Το Χάνι Μπαλτά, παρ' ὅτι η παραλλαγή του ἀμαξιτοῦ δρόμου προς Προυσόν το παρακάμπει ἤδη, εξακολουθεῖ να λειτουργή, ἀξίζει δε να διατηρηθῇ, ἔστω με κάποιαν προσαρμογὴν προς τα σύγχρονα δεδομένα και τας ἀπαιτήσεις των καιρῶν, ως ἐπιβίωσις μιᾶς εποχῆς, σκληρὰς ἰσως, με ἀνθρώπους πεζοπορούντας, «κοπιώντας και πεφορτισμένους», ευρισκομένους ὁμως συναισθηματικῶς ο ἕνας πλησίον του ἄλλου, συναλλασσομένους με ἐγκαρδιότητα και γνησιότητα εις τας διαπροσωπικὰς των σχέσεις.

17. Χάνι Δερματᾶ. Ὑπῆρχε προπολεμικῶς εις το Καρπενήσι. Διέθετε κυρίως στάβλους και ζωοτροφὰς δια τα πολλὰ ζῶα, με τα οποία ἤρχοντο εις την πόλιν δια συναλλαγὰς ἐμπορικὰς, τακτοποιήσιν διοικητικῶν και δικαστικῶν υποθέσεων ἢ την ἐπίσκεψιν και τον εις τρόφιμα ἀνεφοδιασμόν των φοιτῶντων εις το Γυμνάσιον τέκνων των πολλοὶ Ευρυτάνες ἀπὸ τα ευρισκόμενα εις ἀκμὴν τότε χωριά των. Πέριξ του προαυλίου του ὑπῆρχον σαγματοποιεῖα και πεταλωτήρια. Ο ιδιοκτῆτης του Κωνσταντίνος Δερματὰς διεκρίνετο και δια τας ἐμπειρικὰς κτηνιατρικὰς γνώσεις του.

Ἡ ἀλλαγὴ των συνθηκῶν ζωῆς και αι δυνατότητες ευχεροῦς ἐπικοινωνίας κατέστησαν περιττὴν την ὑπαρξιν των χανιῶν. Τα ἀντικατέστησαν γε-

νικώς τα Motel των δημοσίων οδών με τα πρατήρια βενζίνης δια τον ανεφοδιασμόν των αυτοκινήτων και τα Self - Service δια την εξυπηρέτησιν των ανθρώπων. Σχέσεις απρόσωποι, χωρίς θέρμην ψυχής και πνευματικήν επικοινωνίαν.

Εις τα ερείπια των χανιών κυκλοφορούν σαύραι και άλλα ερπετά, εις τα απομένοντα δένδρα των πολυθορύβων άλλοτε αυλών των κουρνιαίζουν μοναχικά πτηνά, που με τους μονοτόνους κρωγμούς των.....θρηνούν δι' ένα κόσμον, ο οποίος παρήλθε χωρίς επιστροφήν. Ισχύει και εδώ η ρήσις του σκοτεινού εξ Ιωνίας φιλοσόφου. «Πάντα ρει, πάντα χωρεί και ουδέν μένει».

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Κατά την αρχαιότητα τα εις τας οδικάς αρτηρίας ευρισκόμενα όχι πολυτελή αυτά κτίσματα δια πρόσκαιρον παραμονήν των ξένων αποκαλούνται πανδοχεία (βλ. προχείρως Δημοσθένους 390, 22, Αριστοφάνους Βάτρ. 550, Αισχίν. 41 κ.λπ.). Η ύπαρξις των μαρτυρείται και εις την Καινήν Διαθήκην. Γνωστή είναι η παραβολή του Καλού Σαμαρείτου, εμπιστευθέντος την περιποίησιν του «εμπεσόντος εις τους ληστάς» οδοιπόρου εις πανδοχείον (Λουκά ι, 33 - 35). Εις το Βυζάντιον ελειτούργησαν διαφόρων ειδών «φιλανθρωπικά καταστήματα», μεταξύ των οποίων τα «ξενοδοχεία» ή «ξενώνες». Αυτά απετέλεσαν τα πρότυπα των «μουσαφίρ οντάδων», που υπήρχον κατά την Τουρκοκρατίαν. Εις τα ιδρύματα αυτά του Βυζαντίου ο πτωχός ταξιδιώτης, ο αναξιοπαθών οδοιπόρος εύρισκε κατάλυμα δια διανυκτέρευσιν, θέρμανσιν και λιτήν τροφήν. Χαρακτηριστικοί εν προκειμένω είναι οι στίχοι του Θεοδώρου Στουδίτου.

«Εις ξενοδοχείον.

Προβάτε, δεύτε τη ξενιζούση στέγη,
άνδρες πορευταί, τοις πόνοις κεκμηκότες.
Μετεκλάβοιτε των εμών ξενισμάτων,
άρτου ποθητού, του τρέφοντος καρδίαν,
πότου γλυκείου, του ρέοντος αφθόνως,
σκεπασμάτων τε του ψύχους αλλοτρίων».

(Άσμα 29 εις Patrologia Graeca, τόμ. 99, σελ. 1792).

2. Η λέξις «χαν» είναι περσική ή τουρκική και σημαίνει ξενώνα, ξενοδοχείον, κοινώς χάνι, μεταφορικώς δε ευρύ, μεγάλο κτήριο.

3. Ενδιαφερούσας πληροφορίας εκ προσωπικής αντιλήψεως δια τα χάνια εις την Ελλάδα κατά την περίοδον της Τουρκοκρατίας παρέχουν Ευρωπαίοι περιηγηταί εις τας ταξιδιωτικές αφηγήσεις των. Εκτενή βιβλιογραφίαν βλ. εις Αποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, τόμ. Β2, σελ. 424.

4. Τμήμα του τ. Δήμου Δολόπων, ατυχώς, απεσπάσθη από την Ευρυτανίαν και προσηρτήθη εις τον Νομόν Καρδίτσης παρά την θέλησιν των κατοίκων του, οι οποίοι αισθάνονται εαυτούς ως Ευρυτάνας, βιώνουν την παράδοσίν των και διαδηλώνουν, ανεπισημώς τουλάχιστον, την επιθυμίαν των να επιστρέψουν εις την γεωγραφικήν και πνευματικοπολιτιστικήν των κοιτίδα.

5. Οι εμπειρικοί αυτοί «κτηγνιάτροι» ελέγοντο αλμπάνηδες (εκ του τουρκικού *palbant*, αλμπάνης = πεταλωτής). Επειδή ωρισμένοι απετύγχανον εις τας επεμβάσεις των προς θεραπείαν των ζώων (καυτηριασμών, μικροεγχειρήσεων, καταγμάτων) ή προέβαινον εις αυτάς με αδεξιότητα, το όνομα απεδόθη σκωπτικώς και εις τυχόν αδεξιούς ιατρούς ή απείρους εις την εργασίαν των τεχνίτες.

6. Εκ των τοιούτων συναλλαγών παροιμιώδης παρέμεινεν η φράσις «τράμπα και πανωτίμ», ανταλλαγή με καταβολήν επί πλέον χρημάτων από μέρους ενός των συναλλασσομένων.

7. Τας ημέρας των θρησκευτικών πανηγύρεων ή των εμποροπανηγύρεων (παζαριών) εις επίκαιρα σημεία των δρόμων και μάλιστα πλησίον δροσερών πηγών εδημιουργούντο (εστήνοντο εις πρόχειρα παραπήγματα) εφήμερα χάνια, εις τα οποία προσεφέροντο αναψυκτικά (καφές, λουκούμι, ρακί) και σημαντικά ανεκούφιζαν τους οδοιπόρους. Οι παλαιότεροι ενθυμούνται το χάνι εις την τοποθεσίαν «Καραμέτη» (Βρύση Κατσαντώνη), το οποίον ελειτούργει ο Στενωματιώτης Βασίλειος Γ. Μαντέκας τας ημέρας της εμποροπανηγύρεως και ζωοπανηγύρεως του «Αη Λια» εις το Καρπενήσι κατά τα τέλη Ιουλίου, οπότε συνέρρεεν εκεί δι' εμπορικής πράξεως πλήθος Αγραιών, Απεραντίων και Αγραφιωτών.

Περισσότερον γνωστόν παρέμεινε το πρόχειρον χάνι εις το Δερματόρρεμα, όπου υπό την σκιάν των πλατάνων εύρισκον αναψυχήν οι όμιλοι των διακινουμένων προς την Ιεράν Μονήν Προυσού κατά τον Δεκαπενταύγουστον και μέχρι της εορτής του Τιμίου Σταυρού πολυαρίθμων προσκυνητών. Από την συνήθειάν των μάλιστα να σταματούν εκεί, δια να δροσισθούν και να γευθούν τα δροσερά σύκα που διέθετον οι κάτοικοι του χωρίου Δερμάτι, παρέμεινε το εύθυμον παρακείμενόν: «Στοπ, Δερματόρρεμα».

8. Πληροφορίας δια τα χάνια της περιοχής των Απεραντίων παρέσχεν ο μαθητής μου δικηγόρος εν Καρπενησίω κ. Χαράλαμπος Κούτσιος, τον οποίον και εντεύθεν θερμώς ευχαριστώ.

Ψηφιακή επεξεργασία:

Ζαχαρίας Ζητέλης

Μάρτιος 2023